

Din-Toplum İlişkisi Bağlamında “Dinsel İtibar” Kavramı Üzerine Teorik Bir Değerlendirme

Fatma ÇAKMAK*

Öz Din, sosyal yapıların inşa sürecinden gelişme ve olgunlaşma aşamalarına kadar devam eden her dönemde sahip olduğu etkinliği çeşitli biçimlerde göstermektedir. Dinin yegâne meşrulaştırım mekanizması olarak işlevsel olduğu geleneksel yapılar içerisinde, dinsel imajların veya dinsel tipolojilerin görünür olma ve bu görünürlüğü kategorik bir devamlılık içerisinde temsil ettirme olanakları daha fazladır. Modern toplumlarda ise dini temelli statü kalıplarının saygınlığı farklı parametrelerle oluşmaktadır. Bu çalışmada dinsel itibar kavramsallaştırması çerçevesinde, dinin ve onun toplumsal yapıların inşasında etkili olan temel unsurlarının, farklı zihniyet dünyaları içerisinde nasıl konumlandıkları teorik olarak tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din, toplum, statü, itibar, sosyal sermaye.

A Theoretical Assessment on the Concept of “Religious Prestige” in the Context of Relationship between Religion and Society

Abstract Religion has been revealed its efficiency in all steps, beginning from the construction process of the social structure to the development stages in various ways. Religious images and religious typologies had more chance to be visible and to make possible this visibility to represent itself in a categorical continuesness in the traditional structures in which religion is functional as a unique legitimization mechanism. The prestige of religiously-based status patterns in modern societies have been constructed by different parameters. In this study, it is tried to discuss theoretically how religion and its main elements which are efficient in forming social structures positioned in different mentalities in view of the concept of religious prestige.

Keywords: Religion, society, status, social prestige, social capital.

---

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sosyoloji84@hotmail.com

Giriş

Dinsel itibar kavramını, birey-din ilişkisi bağlamında kişinin içinde bulunduğu toplumsal yapının dini algılar üzerindeki tasarruflarının da somut biçimler içerisinde değerlendirilebileceği bir “toplumsal yapı-din alanı” kavramsallaştırması olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim geleneksel ve modern nitelikteki toplumsal yapılar içerisinde din algılarının pratik yansımaları ile dinselliğin özgün görünümlerinin birbirinden farklı hiyerarşiler meydana getirdiği, sosyal sınıflaşmalara ve seçkinler teorisine ilişkin literatürün dikkat çeken konu alanları arasında yer almaktadır. Tarihsel bir laikleşme sürecinden geçeceği varsayılan dini tecrübenin ve dindarlığın kavramlardan kanaatlere uzanan varlığının bireysel tahayyülden toplumsal tasavvurlara ve pratiklere dönüşümleri, dinselliğin imajlara dönük ağırlığının da çözümlenebilir koşullarını meydana getirmiştir. Bireyin ve toplumun sahip olduğu çeşitlilik içerisinde farklı görünümler alması muhtemel olan dindarlık ve dinsellik pratiklerinin, toplumun zihniyet dünyasının belirlenmesinde etkin olan söylemlerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu, bu bağlamda bireysel kimliklerin toplumsal kimliklerle özdeş bir tasavvur dünyası meydana getirip getirmediği önemlidir.

Din ve bireyin karşılıklı ilişkisinde; dini referanslarla söylemsel, biçimsel veya davranışsal düzeyde geliştirilen ilgi ve irtibatlar, geleneksel yapılarla modern yapılar arasındaki yaşam tarzı farklılaşmalarındaki sosyal sermaye bileşenlerini dönüştürmekte ve bu ilişkileri kendi biçimselliği içerisinde yeniden üretmektedir. Bu yüzden geleneksel bir toplumda dinselliğin ürettiği toplumsal itibar mekanizmalarını veya modern bir toplumda açığa çıkmış statü kalıplarını ele alırken bu ilişkileri belirleyen temel dinamik olarak toplumsal yapı ve din alanlarının da gelenekselliğin, yerelliğin ve modernliğin yansımaları ekseninde bir kez daha gözden geçirilmesi gerekmektedir. Nitekim bireylerin sahip oldukları dindarlık ölçüleri ve toplumsalın yansıttığı dinsellik görünümleri çevreden ve son kertede çevrenin dini algılar konusunda merkezileştirdiği yapılardan bağımsız olarak işlememektedir. Modern yaşam pratiklerinin gizli veya açık bir takım toplumsal hiyerarşiler ürettiği ve sosyal itibarı bu hiyerarşilerin görünümleri üzerinden birer temsile dönüştürdüğü günümüz koşullarında politik, apoletik, resmi ve sivil itibar biçimleri arasında dinsel itibarın nasıl konumlandığı, ayrıca geleneksel kanaatler ve seküler imajlar arasında ne türden bir dolaşım alanı bulabildiği dikkat çekicidir. Bireyin kendisini ait hissettiği grubun özellikleri ile bu grup içerisinde bireye sunulan sosyal davranış kalıpları gündelik hayat içerisindeki dini tutum ve davranışlarla, bunların meydana getirdiği saygınlık ölçüleri ve itibar fragmanları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dinsel itibar kavramı da tüm bu ilgi ve ilişkilerle birlikte işlevsel hale gelerek, ayrıca dinin toplumsal bir meşruiyet kaynağı olma konusun-

daki etkililiğini öne çıkaran bir saygınlık ve ayrıcalık kategorisi üreterek dindarlık ve dinselilik arasındaki geçişliliği somut görünümle ortaya koyan bir kavramsallaştırma biçimidir. İtibarın temsil ve takdiminin bireysel dindarlıktan başlayarak toplumsal kodların dinle ilişkisine uzanan yapısı, statü kalıplarının kabullenilmiş çevreleri ile güncel görünümü arasındaki farklılığa işaret eden yönleri de kaçınılmaz olarak yansıtmaktadır.

Statüden İtibara: Dini Dinamiğin “Stereotipleşmesi”

Toplumsal tabakalaşma teorilerinin sosyoloji literatürüne miras bıraktığı terminolojiden bağımsız olmayan dinsel itibar kavramının anahtar çözümlenmeleri Weber’in statü tabakalaşması teorisi çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak bu literal bağlantıya rağmen, dinsel itibar kavramı nihai noktada temel bileşenlerini özgün bir toplumsal kalıp üzerinden ve sosyal tasavvur biçiminden almaktadır. Latince “standing” (mertebe) sözcüğünden türeyen statü kavramı sosyal bir konuma işaret etmektedir. Sosyolojik tasavvurda ağırlıklı olarak “toplumsal rol” nosyonuyla birleştirilen statü kavramı en genel anlamıyla bir kişinin, ister doğuştan dâhil olduğu sınıfsal nitelik isterse elde ettiği bir sosyal konuma bağlı olsun, toplumsal yapı içerisinde işgal ettiği yer anlamına gelmektedir. Kişinin aynı anda sahip olduğu statülerin toplamı onun toplumdaki konumunu meydana getirmektedir (Kurkhan, 1985: 76). Statü kavramının Weber teorisinde de biçimlendirildiği üzere inşa olduğu temel olgu ise toplumsal tabakalaşma süreçleridir. Bu bağlamdaki statü nitelemesi “etkili bir toplumsal itibar iddiası” şeklindedir (Weber, 2008: 300).

Yaşam tarzı üzerinden pozitif ve negatif ayrıcalıklar üreten tabakalaşma statüsü gelenek, görenek, ortak yaşam düzenlemeleri gibi dışlayıcı bir takım yaşam pratikleriyle ifade edilip korunmaktadır (Marshall, 1999: 679). Bu yönüyle değerlendirildiğinde; sosyal tabakalaşma biçimlerinin muğlak bir görünüm arz ettiği, statü kalıplarının ekonomik temellerle birlikte ağırlıklı olarak “yaşam tarzı” odaklı geliştiği modern toplumlarda da her bireyin bir “statü” katmanı içerisinde olduğu açıktır. Kişinin toplumdaki konumunu tanımlayan beklentiler bütünü olan toplumsal rol kavramıyla ilintilendirildiğinde sosyal statünün rol kavramının durağan yönüne işaret ettiği görülmektedir (Turner, 2001: 11). Buna göre birey, toplumsal konumu itibarıyla bir takım rollerle yükümlü sayılmakta ve bu rolleri üstlendiği oranda bir statünün taşıyıcısı haline gelmektedir. Roller, belirli bir toplum ya da grup içerisinde hüküm süren tipik davranış modelleridir. Bir grup içerisinde benimsenen roller, tam olarak aynı değerde değildir, aksine bunlar çoğu zaman belirli bir güce ve etkiye dayalı olarak statülerle ilişkili, aşamalı bir yapılanma göstermektedirler (Holm, 2004: 153). Tersinden bakıldığında ise bireyin de sahip olduğu statünün bileşenlerine göre biçimlenmiş çeşitli rolleri ürettiği görülmektedir. Her ne kadar

sosyal statü ve sosyal rol kavramları birbirinden ayrıştırılmış gibi görünse de temelde iç içe geçmiş bir anlam örgüsü içerisinde oldukları anlaşılmalıdır.

Weber statü tabakalaşmasını açıklarken aynı statü içerisinde olanların bu anlamda eşitlendiklerini belirtmektedir. Buna göre aynı statü içerisindeki “eşit”ler bu statünün gerektirdiği gibi davranmadıklarında bu eşitlik uzun vadede korunamamakta ve statüden çıkmaya yol açan “statü uyumsuzluğu” denilen noktaya gelmek kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan, birey “belirli bir grubun sahip olduğu hayat tarzının taklitçisi olmaktan çıkıp, o grubun kabul edilmiş olan içe dönük eylemlerine uyum göstermeye başladığında” ise statüsünü geliştirmiş sayılmaktadır (Weber, 2008: 300). Dolayısıyla statü olgusu kendi içinde dinamik evrelere bağlı olarak oluşan statik bir durumdur ve toplumda bireyler arasında tüm bu etkileşimler tarafından kuşatılmış olan bir “statü kaygısı”ndan söz etmek mümkündür (Botton, 2010: 37–40). Bu kaygı statü kalıplarının nispeten belirgin olduğu geleneksel toplum yapılarında daha istikrarlıyken, modern toplumlarda manipülasyona açık, etkin bir karakter çizmektedir. Bireyin dışındaki faktörler tarafından belirlenen, karşı davranış örnekleri üzerine temellenen statü kaygısı gündelik hayatta benliğin sunumunda da kendisini açıkça göstermektedir. Goffman’ın ifadesiyle bu durum “iletişim süreçlerindeki temel asimetri”nin de belirleyici ilkelerini meydana getirmektedir. Yani birey, kendi konumunun yalnızca tek bir kanalının farkında iken, şahitler hem bu kanalın hem de ikinci bir kanalın farkındadırlar (Goffman, 2009: 18), dolayısıyla başkalarının onun ve onun yaptıkları hakkındaki düşünceleri statü kaygısının önceleyici unsurlarını belirlemektedir. Bireyin verdiği izlenim ile yaydığı izlenim arasındaki tutarlılık sahip olduğu statüyü sabitleştirmektedir.

Sosyal rol ve sosyal statü kavramları Weber’in terminolojik kullanıma dahil ettiği karizma kavramından da bağımsız değildir. Sadece çevresel faktörlerle değil, karizmatik sayılabilecek unsurlarla da desteklenen statü, toplumsal yapı içerisinde kendisine bir nüfuz alanı açmakta ve ideal tipler meydana getirerek sosyal hafızaya sabitlenmektedir. Karizma kavramını içsel denetimden ayrı düşünmeyen Weber, bu yaklaşımı ile bireyin her durumda toplumun ürünü olarak görülmemesine ilişkin bir değer mekanizmasını da statü teorisine dâhil etmiştir. Buna göre rol ve statülerin toplumsal işlerliğinin sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi karizmatik donanımların zenginliği ile doğrudan ilişkilidir (Subaşı, 2003: 36). Weber karizmatik donanımların bir kısmının insanın tamamen doğasında barındırdığı Tanrı vergisi bir yetenek olduğunu ve bu tip bir karizmanın sonradan kazanılmadığını söylerken, ikinci tür karizmaya ait donanımların ise olağanüstü araçlarla yapay olarak bir obje ya da insanda üretilebildiğini dile getirmektedir (Weber, 2012: 86). Ancak nihai noktada karizmatik donanıma ait niteliklerin insanda önceden bulunduğunu, ka-

rizma ve statünün birbirini karşılıklı olarak etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu karşılıklı etkileşim, etkinin yönüne ve toplumsal aidiyetlerin baskınlığına göre zaman içerisinde bir rutinleşme ya da berraklaşma eğilimi gösterebilir. Zira statü kavramı temelde toplumsal ve kültürel bir olguya işaret etmektedir.

Genelde, sistematik olarak toplum olmanın en önemli gerek ve göstergelerinden biri şüphesiz o toplumda fonksiyonel nitelikteki sosyal kurallar ve değerlerin varlığıdır. Bu kural ve değerler, kendi terminolojisini meydana getirip, kolektif şuuru kanalize ederek kültürel dinamikleri deruhte eden bir algı ve hassasiyet oluşturmaya muktedirlerdir. Zira bireyde var olan ait olma gereksiniminin, çeşitli sosyal kurumlarca veya değer mekanizmalarınca giderilerek, toplumsal kimliğin (Doruk, 2009: 82) oluşumuna dair bir adaptasyon sürecine dâhil olması gerekmektedir. Statü kavramının bu bağlamdaki gündelik kullanımına bakıldığında kavramlar ve değer yargıları arasında bir iç içe geçmişlik durumunun söz konusu olduğu ve muğlâklığın kavramların kullanım alanlarında da bir geçirgenliğe yol açtığı görülmektedir. Çünkü statü kavramı toplumsal muhayyilede “saygınlık ve şeref” kavramlarıyla özdeşleşerek, statik bir etkiyi dinamik bir baskı ve toplumsal kontrol mekanizması haline getirmektedir. Onur kavramı kişinin toplum içindeki konumundan bağımsız olarak bireye ve kişiliğine ait olarak şekillenirken şeref kavramıyla birlikte birey ve toplum arasında bağ kuran ve köprü oluşturan fonksiyonellikler belirgin hale gelmektedir (Berger vd., 2000: 104-105).

Weber’in statüdeki “eşitleme” saygınlığı olarak tanımladığı *statü onuru* (Weber, 2008: 299) kavramı davranış kodlarının ürettiği itibar ve şeref kümesinin bağlayıcı unsurudur. Şeref duygusu hem bireyin kendi kendine öz değerlendirme yoluyla oluşturduğu, hem de toplumun ona bahsettiği bir kişilik değeridir. Yani şeref kavramının, bireyin kendine bakışından ve gördüğü toplumsal muameleden çıkan bir anlama işaret ettiği söylenebilir. Nitekim kavramın birbirinden farklı tanım ve değerlendirmelerinde görülen ortak nokta; şahsiyete ilişkin, bireysel ve toplumsal bir ilgiye eklemlenmiş özel bir hissiyat ve genel bir söyleme atıfla anlam kazanmış olmasıdır. Şeref ve saygınlık sahibi olmanın beraberinde getirdiği “itibar” rekabetçi, bulanık veya tam olarak tanımlanmamış toplumsal ilişkiler içerisinde dahi insanın ortaya koyduğu bir var oluş pratiğidir ve tüm bireysel niteliklerine rağmen toplumsal bir onaylamadan geçerek görünür hale gelmektedir. Onaylama süreci statüyü tamamlayarak, söz konusu toplumsal yapıya özgü tamamlayıcı unsurları kendinde toplamış olan bireyi “stereotipleştiren” süreçtir. İnsanları birtakım türlere, tiplere bölmekle gelişen zihinsel yapıları ifade eden stereotipler, belli özelliklerin belli insanlarda var sayılması anlamına gelmektedirler. Toplumsal değerlerden bağımsız olmayan onaylanma süreci değerler ile stereotipler ara-

sındaki ilişkiselliğin de göstergesidir (Tezcan, 1977: 107). Toplum içerisinde veya belirli bir grup içerisinde kişilerin davranış örneklerinin, amaçlarının ve diğer sosyo-kültürel özelliklerin önem derecelerini belirlemeye yarayan değerler ile stereotipler birbirini kuvvetli bir bağlılıkla tamamlar. Zira stereotiplerin kaynağı toplumun değerler toplamıdır. Buna göre, bir dinsel itibar sahibini toplumsal bir tipoloji olarak ideal hale getiren ve onda var olması muhtemel nitelikleri toplumun geleneksel normları arasına dâhil eden süreç, gündelik hayatın rutin saygınlık ölçülerini tanzim eden sosyal sermaye ve değer bagajlarından bağımsız olarak ilerlememektedir. İdeal tip, prototip veya tipoloji gibi kavramsallaştırmalardan hareketle anlaşılabilir olan bu süreç gerçek dünyaya ait bir takım öğelerin belli bir mantıksal tutarlılık ekseninde soyut olarak inşa edilmesidir (Weber, 2008: 114). Karşılaştırmalara imkân veren mekanizmanın bir tür “saf örnek” olduğunu söylemek de mümkündür.

Dinsel itibar kavramı statü bileşenlerinin “din” üzerinden formüle edilip tarihsel ve geleneksel atıflarla çözümlenmesidir. Bir statünün meydana getirdiği saygınlık ve itibar etkisi o statünün dini referanslarla inşasından kaynaklanıyorsa bu durumda itibarın dinselliğinden (Subaşı, 2003: 39) söz etmek mümkündür. Berger, dinin sosyal gerçekliğini açıklarken toplumda bazı roller ve kurumlara bahşedilen kozmik anlamdan söz etmektedir. Diğer türlü şartlarda, fert bir role ancak başkaları onu o role özdeşleştirdiği sürece bağlı kalırken, kişilerin bağlı oldukları rollere kozmik bir anlam yüklendiğinde fertlerin o rollerle özdeşleşmeleri daha ileri bir boyuta kavuşmaktadır. Böyle bir durumda ferdin o role uyguladığını belirleyen tek şey başkaları değil, onları da aşan bir takım yasallaştırmalardır (Berger, 1993: 71). Dolayısıyla kişinin rolle özdeşleşmesi daha derin ve kararlı bir hal alabilmektedir. Dinin toplumun gündelik yaşam katmanlarındaki görünürlüğü ve toplumsal ilişkilerdeki düzenleyici unsur olarak ağırlık kazanması olarak tanımlanabilecek olan dinsellik kavramı bu bağlamda bir itibar üretme biçimi olarak oldukça güçlüdür. Wach’ın ifadesiyle “yaşayan bir din, tabiatı icabı sosyal münasebetler yaratmak ve gözetmek” (Wach, 1995: 54) zorundadır. Statü toplumsal durum işaret ederken, itibar kavramı bu toplumsal durumun meydana getirdiği saygınlık, inşa ettiği etki ve sosyal alan içerisinde kendisine açtığı nüfuz alanıdır.

İtibarın din aracılığıyla kazanıldığı ve kısmen de olsa kişisel bir karizma ile desteklendiği dinsel itibar, kutsanmış bir imaj olarak toplumsal bağlamda din ve itibar ilişkilerinden beslenmektedir (Subaşı, 2003: 39). Tabakalaşma teorileriyle desteklenen toplumsal statü kavramı sadece sosyal yapının işleyişi içerisinde bir konum işgal etmekle belirlenirken dinsel itibar bununla birlikte bireysel özellik ve çabalarla oluşan tecrübe ve şahsiyetin toplumsal bağlam içerisinde işlevsel hale gelmesi, gündelik hayatın akışı içerisinde aktüel bir görünüme kavuşmasıdır.

Toplumsal yapı, Hâkim Paradigma ve Dinsel İtibar İlişkisi

Dilin yapı ve kullanımının sosyal ortamlarla ilişkisini ele alan sosyolengüistik teori, kavram örgülerinin ve anlam frekanslarının bir topluma özgü zihniyet kalıpları, düşünce ve algı mekanizmalarından bağımsız değerlendirilemeyeceği esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda her kavram genel bir kullanım kaynağından beslenmekle birlikte ait olduğu toplumsal ve kültürel merkeze bağlı olarak yeniden üretilmekte ve anlamlandırılmaktadır. Statü ve itibar bileşenlerinin de sosyal dinamik içerisindeki tek belirleyici faktörü şahsi edinimler ve bu bağlamda şekillenen karizmatik bakiye değildir. Bir toplumsal yapı içerisinde, söz konusu yapının oluşmasına katkı sağlayan tüm unsurlar “itibar” ı şekillendiren sosyal havzanın bütünlüğüne eklenmiş durumdadır. Toplumun genel ahlaki düzeninin temellendiği değer kaynakları, dini inançlar ve sosyal sermayeyi meydana getiren tüm ortak unsurların bir arada bulunduğu matriste statü ve saygınlık alanları da özgün fragmanlarla yeniden güncellenmektedir.

Bourdieu'nun kültür, toplumsal yapı ve eylem arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla geliştirdiği “sosyal sermaye” ve “habitus” kavramsallaştırmaları, farklı toplumlar açısından ağırlık noktaları değişen statü ve itibar dengelerinin hangi düşünsel temellere göre şekillendiğini anlamak açısından önemlidir. Bourdieu'nun toplumsal yapı ve insanın davranışları arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek ve bu ilişkinin ürettiği genel yatınlıkları betimlemek amacıyla geliştirdiği “sosyal sermaye” ve “habitus” kavramları kültür ve eylem irtibatını da netleştirmektedir. Ona göre bireylerin pratikleri hem yapı tarafından belirlenmekte hem de bir yapıyı kurmada etkili olmaktadır. Bourdieu geliştirdiği “ilişkisel yöntem”le statü ve itibar belirleyicisi olan hayat tarzlarını inceleyen farklı sınıfların, grupların birbirine karşıt olan nitelikleri üzerinden hareket etmekte ve toplumsal hayatın maddi ve simgesel boyutları arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu incelemeye göre bir sosyal yapı içerisinde hayatını sürdürmekte olan birey, çeşitli toplumsal, kültürel ve simgesel kaynakları kullanmak suretiyle hem mevcut statüsünü korumaya çalışır ve hem de söz konusu statüsünün düzeyini artırmak için çaba sarf eder. Bourdieu, bireylerin statü düzeylerini koruma ve geliştirme amacıyla kullandıkları kaynakları “sermaye” olarak nitelendirmekte ve bu sermaye kaynaklarını dört kategoriden oluşan bir tasnife tabi tutmaktadır. Bourdieu'ya göre bunlar bir kültüre mensup olan tüm bireylerin paylaştıkları oluşturulmuş yapılardır ve ortak kültürdeki bireyleri benzer anlamlar üzerinde bir araya getiren, iletişim ve toplumsal bütünleştirme gibi işlevleri de üstlenen kodlar olarak “simgesel sistemleri” meydana getirmektedirler (Bourdieu, 2013: 88).

Bireysel ve toplumsal yatınlıkların birbiriyle iç içe geçmiş işleyişini ifade eden “habitus” kavramı ise kişilerin davranışlarını belirleyen sınırlarla şekillenirken aynı zamanda o sınırların biçimlenişini de etkilemektedir. Buna göre

bireysel alışkanlıklar toplumsal habitusların genel çerçevesinden bağımsız bir eylemlilik içerisinde değillerdir ve toplumsal değerlerle, bireysel beklentiler birbiriyle yakından ilişkilidir. Toplumun yapısı ne ise, toplumun oluşturduğu sosyal roller de bu doğrultuda şekillenme eğilimindedirler (Bottomore, 2000: 121). Dolayısıyla bir toplumda “prestij” kaynakları hangi alan üzerinde yoğunlaşmaktaysa, yani toplumsal dinamikleri ve gündelik ilişkileri belirleyen temel değerler ne ise itibar sağlayıcıları da bu çerçevede biçimlenmektedir. Kültürel değerlerin etkili olduğu sosyal çevrelerde kültürel edinimler bir statü ve itibar kaynağı iken ekonomik değerlerin ön planda olduğu bir sosyal ortamda mesleki kazanımlar statü ve itibarın görünür olduğu zemin haline gelmektedir. Benzer biçimde dini değerlerin etkili olduğu bir toplumda saygınlığın esas karakterini belirleyen unsurlar dinselliğe atıf yapan ilişki ve itibar biçimleridir. Sosyal rollerin temsil biçimlerini de belirleyen değerler, bireylerin eylemlerine ilişkin sınırları belirleyen normları, günlük olaylara bağlı olarak değişen algı biçimleriyle ve bakış açılarını, muhakeme koşullarını ve onay şartlarını meydana getiren ortak zeminleri de kendi ölçüleriyle çizmektedir.

Roller, arkalarında toplum desteği buldukça bireylerde kalıcı hale gelmekte, fakat bu destek zayıfladıkça yani saygınlık ölçütü değıştikçe bahsi geçen rol, statü ve itibar kalıpları da değışmeye veya yozlaşmaya başlamaktadır. Bütün bunlar mevcut toplumu diğerlerinden ayırt eden kabul edilmiş kıymet hükümleri, onun sosyal karakteristiğini belirleyen taşıyıcı vasıflar şeklinde sistemin işleyişinde etkili olan esaslardır. Sosyal kıymet hükümleri, “*Bir toplumda herkes tarafından takdir edilip kabul edilen, davranışlara ve müesseselere belli bir istikamet veren ve yeni nesillere intikal eden değerler*” (Carrier, 1987: 344) şeklinde tanımlanabilir. Kuhn da “paradigma” kavramını tanımlarken benzer şekilde bir toplumda hakim bakış açılarından yansıyan var olma biçimlerine ve beklentilere işaret etmektedir. Nitekim Thomas Kuhn’a göre paradigma “belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin ve tekniklerin bütünü”dür veya bu unsurlardan sadece birini ifade eden “model yahut örnek olarak alınan başarı”yı temsil etmektedir (Kuhn, 2014: 182). Dolayısıyla hakim paradigma kavramı içerisinde varlığını sürdüren bakış açıları bir sosyal yapıya dahil olan bireylerin genel davranış kodlarını belirleyen toplumsal kıymet hükümleri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu bağlamda statü ve saygınlık kategorileri ile hem dini hem de kültürel itibarın temsil biçimleri hâkim paradigmanın belirlediği gündelik yaşam koşulları altında somut görünümeler ekseninde yeniden şekil almaktadır.

Dini aktivite ile dini düşünce arasındaki karşılıklı ilişki dinin günlük hayatın pratik ilgilerinde kökleşmiş olduğu gerçeğine işaret etmektedir. Kişi dinin ağırlık kazandığı belirli bir dünya görüşü içerisinde var olduğunda, o bakış açısının makuliyet kazanmış olduğu bir toplumsal ortam içerisinde de var

olmaktadır (Berger, 1993: 74). Buna göre dinsel aidiyetlerin etkili olduğu toplumlarda dinsel itibar kalıpları meşruiyetlerini dinden almakta ve bu çerçevede devam ettirmektedirler. Çünkü sosyal bir fenomen olarak din, insanlara sadece anlamlandırıcı bir düşünce sistemi sunmakla yetinmemekte, bununla birlikte davranışlara yönelik “sosyal roller” de kazandırmaktadır. (Holm, 2004: 153). Bir rolün toplumsal birliktelikten soyutlanmış olması da çok enderdir, nitekim din anlam kazandırıcı bir inanç sistemi ve meşrulaştırıcı bir rol sistemidir. Güngör’ün vurguladığı gibi her devrin insanına başka türlü etki eden, dolayısıyla insanların şahıslarına değil, içinde yaşadıkları zamana bağlı bulunan bir takım kurallar vardır (Güngör, 2010: 32). Kişilerin dinle aralarındaki mesafenin zaman zaman artması zaman zaman azalması din anlayışını doğrudan tayin etmese bile bu anlayışın artıp eksilmesine etki eden bir takım unsurların söz konusu olduğunu göstermektedir. Dinin toplumsal hafızada meydana getirdiği manevi ve ahlaki norm bütünü dinsel itibarın görünürlüğü içerisinde bir beklentiye dönüşmekte ve gündelik hayatın birbirinden farklı katmanları arasında kendisine yer bulmaktadır. Toplum değiştikçe, o toplumun içinde hayat bulan, anlam kazanan kavramlar ve tiyolojiler de değişip dönüştüğü için dinsel itibarın süreç içerisindeki dönüşümünü de özgül bağlamını göz önünde bulundurarak ele almak gerekmektedir. Dinsel itibarın göstergeler aracılığıyla belirli bir nüfuz alanına eriştiği toplumlarda dinsel itibarın ayrıcalığından yani din-itibar etkileşiminin meydana getirdiği önderlik, seçkinlik ve saygınlığın kullanımı gibi kalıp ve imaj yansımalarından söz etmek mümkündür (Subaşı, 2003: 40).

Türkiye’nin yakın ve uzak tarihi, toplumsal hayatın din alanıyla kurduğu yakın ilişkinin toplumun belli kesimlerince güçlü bir organik bağa dönüşerek kendine nüfuz alanı açtığı geleneksel bir sermaye ve kültürel bir bakiyeye dayanmaktadır. Dinselliğin ürettiği düşünce havzasından bağımsız olarak ele alınamayacak tarihi hâsıla dinsel itibarın belli tiyolojiler üzerinden görünür hale geldiği dini bir gerçekliğin de açık göstergesidir. Gelenekle sıkı bir ilişki içerisinde olan dini havsalanın modern Türkiye’deki serüveni dinsel itibarın farklı oluşumlarında etkili olmuş, ancak önleyici veya yönlendirici hale gelen modern etkiye rağmen bu durum toplumda dinin güçlü bir meşrulaştırım kaynağı olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Farklı dini argümanlar üzerinden yansıyan ve yayılan dini meşruiyet dinsel itibara da toplumsal bir nüfuz alanı açmakta, ona geniş bir ayrıcalık kazandırmaktadır. Buna göre Türkiye’de dinsel itibar kadrolarının saygınlık ve şeref nosyonuyla ulaştığı toplumsal etkinin sosyal yapının dini değerlerle sıkı sıkıya ilişkili olduğu gelenek ve din bağlamından ayrı düşünülemez bir gerçektir. Dinsel görüntünün çeşitliliği ve zenginliği, dini referanslı imaj göstergelerinin ve prestij algılarının geleneksel zihniyet yapılarındaki yerini sağlamlaştırmış bu çerçevedeki meşruiyeti koşulsuz bir niteliğe büründürmüştür.

Toplumsal yapı ve fertlerin dini inanç ve telakkileri arasındaki karşılıklı etkileşim göz önünde bulundurulduğunda; Türk Müslümanlığı çatısını oluşturan temel realitenin de ülke tarihinin kültürel, dinsel ve siyasal hâsılasından ayrı düşünülmemeyeceği açıktır. Bugünün koşulları altında toplumsal itibarın farklı görünümünün toplumsal denge ve arayışlar açısından hangi tarihsel bakiyenin esaslı yansıması olduğunu açıklayabilmek için toplumun dinselliğine aktüel bir mecrada bakabilmek önemlidir. Genel olarak itibar göstergelerinin Türk sosyal gerçekliğindeki muhtelif biçimlerini değerlendirebilmek kutsal imajların etki vasıtalarını, zihinsel karakteristiklerin dinsel görünümünü Türk Müslümanlığının genel yansımaları eşliğinde açıklamak kaçınılmaz bir metodolojik gerekliliktir. Zira mevcut tipolojilere odaklanmak için belirleyici problem alanı, dindarlığa ilişkin yeri görünümünün modernlikle hangi düzeyde bir nedensellik ilişkisi içerisinde olduğu üzerine de temellenmektedir. Modernleşmenin beraberinde getirdiği değişim talebiyle karşı karşıya kalan din ve dindarlık alanının yeni kodları bu alanın ürettiği itibar mekanizmasının işleyişini de doğrudan etkilemektedir.

Sonuç

Dinin toplumsal yapının inşa ve işleyişinde etkili dinamik bir mekanizma olduğunun gündelik hayat içerisindeki önemli yansımalarından biri olan “dinsel itibar” kavramı, toplumların tarihsel ve kültürel gerçekliği, sosyolojik dengelerin değer kalıplarıyla ilişkisi ile statü, rol ve temsil üçgeninde biçimlenen tipolojik görünümle doğrudan ilgilidir. Buna göre bir toplumsal yapıda din alanının meşruiyet ve imtiyaz odaklı bir statü kalıbı olarak algılanması ve dinsel itibara kaynaklık eden rol ve temsil ilişkisini stereotipleştiren bir dinamik üretmesi söz konusu itibar kadrolarının toplum üzerindeki etkisini lehte veya aleyhte olmak üzere etkilemektedir. Bu bağlamda Türkiye’de uzun yıllar boyunca meşruiyetini dinden almış olan imam, hacı, hoca gibi sivil veya resmi statülerin önemli fonksiyonlarından biri olan toplumsal bütünleştirme vasıflarının medya başta olmak üzere bir takım algı üretme mekanizmalarınca aşındırıldığı bir gerçektir. Müslüman kimliği bir statü bileşeni içerisinde temsil eden bu kategorilerin toplumsal itibarlarının olumsuz imajlara eklemelendirilmeye çalışıldığı gerçeği, hem kişisel hem de toplumsal hafızanın sabit kodları arasında yerini almıştır. Sinematografik imajların yaygınlaştığı dönemlerin verili göstergebilim biçimleri arasında kaygan zeminlerin aktörü olarak temsil edilen mahallenin “imam”ı ile Cumhuriyet sonrası Türk ulusal romanın öne çıkarılan heves düşkünü “hoca”sı ekseninde dinsel itibarla ilgili olarak topluma dayatılmış bilincin hasarlarına ilişkin sınırlarının belirlenebilmesi açısından dinsel imajların yaygın biçimlerine nesnel bir perspektiften yeniden bakmak gerekmektedir. Nitekim bu verili bilincin gündelik hayatta dinsel itibarla ilgili toplumsal tiplerin yeniden üretilmesindeki geçici ve kro-

nik etkilerini belirleyebilmek açısından bu yaklaşımın oldukça önemli olduğu söylenebilir. Siyasi ve ideolojik tarihin simgesel şablonlarla sunduğu dinsel prototiplerin halk katındaki gerçek görünümüne ulaşabilmek ve bu görünümü toplumun dinsel dinamikleri ekseninde çözümlenmeye çalışarak verili hafızanın inşa biçimlerini anlaşılır kılabilmek de bu kategorilere yeniden bakmayı gerekli hale getiren nedenler arasındadır. Bu bağlamda sekülerleşme tezlerinin toplumun dini hayatına yansımalarına dair yerleşik teorilerini analize tabi tutmak mevcut bakıyeyi genellemeci bir tashih ya da tasnife tabi tutmadan bir birinden ayırıştırarak ele almak konuyu kendi alt cereyanlarına göre okumak önemlidir.

Kaynakça

- Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev: Ali Coşkun, İstanbul, İnsan Yayınları, 1993.
- Berger, Peter L.& Berger Brigitte, Kellner, Hansfried, “Şeref Kavramının Modasının Geçmişliğine Dair, *Modernleşme ve Bilinç*, 2. baskı, Çev: Cevdet Cerid, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000, s.104-105.
- Bottomore, Tom B., *Toplumbilim*, 6. baskı, Çev: Ünsal Oskay, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
- Botton, Alain De, *Statü Endişesi*, 5.baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2010.
- Bourdieu, Pierre, *Seçilmiş Metinler*, Çev. Levent Ünsaldı, İstanbul, Heretik Yayıncılık, 2013.
- Carrier, Par Herve, “Bir Ülkenin Kıymet Hükümleri ve Dini Müesseseleri Nasıl İncelenir?”, Çev: Münir Koştaş, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, C.29, S.0, s.333-342.
- Doruk Karadoğan, Ece, *Sosyal Sermaye*, İstanbul, Derin Yayınları, 2009.
- Goffman, Erving, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çev. Barış Cezar, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, 4. baskı İstanbul, Ötügen Yayınları, 2010.
- Holm, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, Çev: Abdülkerim Bahadır, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.
- Kuhn, Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev: Nilüfer Kuyuş, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2014.
- Kurktan Bilgiseven, Amiran, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, Filiz Yayınevi, 1985.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Subaşı, Necdet, *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, Ankara, Vadi Yayınları, 2003.
- Tezcan, Mahmut, *Türk Kişiliği ve Kültür- Kişilik İlişkileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Turner, Bryan S., *Statü*, 2.baskı, Çev: Kemal İnal, Ankara, Ütopya Yayınları, 2001.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, İstanbul, İfav. Yayınları, 1995.
- Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, 12.baskı, Çev: Taha Parla, İstanbul, Deniz Yayınları, 2008.
- Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, Çev: Latif Boyacı, İstanbul, Yarı Yayınları 2012.

